

Programma 4 Natuur en milieu

Provincie Noord-Brabant

Inleiding

Natuur en landschap

We werken aan een natuur-, landschaps- en milieubeleid dat bijdraagt aan een veilige en gezonde leefomgeving, aan herstel van de biodiversiteit en aan prachtige Brabantse natuurgebieden en landschappen voor mens, plant en dier.

Onze natuur verdient een goede bescherming tegen de druk van activiteiten die haar verstoren, verarmen en vervuilen. Een vitale natuur en waardevolle landschappen zijn voorwaarden voor het welzijn van mensen en voor de ontwikkeling van Brabant als belangrijke kennis- en innovatieregio. In een aantrekkelijke groene provincie is het immers beter wonen, werken en leven.

We zorgen voor een goede en voortvarende uitvoering van nationale en internationale afspraken die zijn gemaakt over biodiversiteit. Hiermee moeten alle bedreigde planten en dieren in Brabant, zoals weide- en akkervogels, weer een geschikte leefomgeving krijgen. Hiervoor investeren we in een verbonden en samenhangend natuurnetwerk en in versnelling en intensivering van het natuurherstel. Ook nemen we maatregelen om de externe druk op de natuur te verminderen. Zo verminderen we de uitstoot van ammoniak rondom natuurgebieden. En pakken we de verdroging van natuurgebieden aan. Daarnaast versterken we de kwaliteit van het Brabantse landschap en verankeren we de natuur en het landschap in de samenleving.

Het herstel van de biodiversiteit is in belangrijke mate afhankelijk van onze gezamenlijke prestaties in de water-, bodem-, klimaat- en stikstofopgave en de bijbehorende transitie van de landbouw en hun ruimtelijke samenhang. Tegelijkertijd biedt de natuuropgave ook kansen voor (agrarische) ondernemers. De natuur-, water-, bodem-, klimaat-, stikstof- en landbouwopgaven worden zoveel mogelijk in samenhang en gebiedsgericht aangepakt met de zogenaamde Groenblauwe Gebiedsgerichte Aanpak (GGA).

In het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) heeft het Rijk aan de provincies gevraagd om aan de slag te gaan met de uitwerking van de richtinggevende doelen op het gebied van natuur, water en klimaat en een provinciaal gebiedsprogramma op te stellen. Het NPLG is een grote kans voor versnelling van de uitvoering van het Brabantse beleid op het gebied van natuur, stikstof, water, bodem, klimaat en landbouw.

In juli 2023 heeft de provincie Noord-Brabant een eerste pakket voor het BPLG (Brabants Programma Landelijk Gebied) aan het Rijk aangeboden. Het bevat de Houtskoolschets landelijk gebied én een pakket 'no regret'-maatregelen waar de provincie in 2024 aan de slag gaat. Een flink deel van het bestaande natuurbeleid is onderdeel van het BPLG, zoals Natura 2000 en het Natuurnetwerk. Aanvullend op het bestaande natuurbeleid is de opgave voor 30% natuurherstel volgens de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR), zoals beschreven in het NPLG. Eind 2023 zal het voorontwerp BPLG worden vastgesteld, waarin de input van een nieuw bestuursakkoord en (landelijke) ontwikkelingen op het gebied van landbouw en stikstof zijn verwerkt.

Milieu

We willen dat Brabant een fijne, veilige en gezonde provincie is om in te wonen en te ondernemen. Een schone lucht en bodem en geen hinder van onder meer geluid en geur zijn hiervoor basisvoorwaarden. In lijn met de Omgevingsvisie streven we daarom naar een continue verbetering van onze leefomgeving. Met de uitvoeringsagenda Schone Lucht Akkoord dragen we bij aan het landelijk doel om 50% gezondheidswinst te behalen. Met het actieplan Geluid 2018-2023 verminderen we het aantal mensen dat wordt gehinderd door het geluid van provinciale wegen. Daarnaast wordt ook Brabant in toenemende mate geconfronteerd met urgente sector- en thema-overstijgende vraagstukken, zoals de noodzaak van een transitie naar een duurzame samenleving. In het beleidskader Milieu 2023-2030 dat in 2022 vastgesteld is, zijn onder meer streefwaarden opgenomen voor luchtkwaliteit en geluid. De uitvoeringsagenda 2024 -2027 wordt momenteel opgesteld.

Gezondheid

In het beleidskader milieu wordt de relatie tussen gezondheidssituaties en milieuhinder gelegd. Voor de thema's Licht, Lucht en Geluid worden indicatoren opgesteld en in een uitvoeringsagenda nader uitgewerkt. Vanuit de doelstelling "Steeds Beter" is de focus gericht op 3 gezonde levensjaren erbij voor alle Brabanders.

Vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH)

Vele maatschappelijke ontwikkelingen treffen het uitvoeren van de vergunningverlening, handhaving en toezicht. Het behalen van de gestelde water-, klimaat-, natuur- en stikstofdoelen, met als referentie de recent gepubliceerde Natuurdoelanalyses (NDA's) werken door in de toetsingskaders voor vergunningen, toezicht en handhaving. Complexiteit en onzekerheden die worden ingegeven door onder andere gerechtelijke uitspraken, de dynamiek door de updates van Aerius en onderzoeken met betrekking tot de werking van innovaties leiden tot aanvullende opgaven voor VTH, zoals het omgaan met verzoeken tot handhaving en intrekking van vergunningen. Ook de toenemende problematiek met betrekking tot Zeer Zorgwekkende Stoffen en de afvalverwerking vraagt zowel in beleid als uitvoering aanvullend aandacht.

Pijler Robuuste Natuur

De Brabantse natuur is adequaat beschermd tegen ongewenste ruimtelijke ingrepen. Ze is vitaal en van voldoende omvang om bestand te zijn tegen schommelende omgevingsinvloeden zoals weersextremen. De Brabantse natuurgebieden vormen een onderling aangesloten netwerk waardoor uitwisseling kan plaatsvinden.

Pijler Brabant Natuurinclusief

Natuur levert een bijdrage aan de welvaart en het welzijn van Brabant en de Brabanders. Andersom is natuur als vanzelfsprekend onderdeel van andere maatschappelijke, ruimtelijke en economische opgaven en verweven in alle maatschappelijke sectoren.

Pijler Natuur voor en door Brabanders

Brabanders voelen zich verbonden met de natuur in natuurgebieden, in de stad, het dorp en het agrarisch gebied.

Wat willen we bereiken?

Natuurnetwerk Brabant ingericht, verbonden en beheerd

Het Natuurnetwerk Brabant is compleet of onderhanden. De meest cruciale gebieden zijn omgevormd naar natuur. Het Natuurnetwerk Brabant moet ongeveer 129.000 hectare gaan omvatten. In 2027 hebben we zicht op inrichting en beheer van het totale Natuurnetwerk Brabant. Ecologische verbindingzones zijn gerealiseerd of in uitvoering en er zijn ontsnipperingsmaatregelen genomen bij de provinciale (vaar)wegen.

Indicator:

- In 2030 is het Natuurnetwerk Brabant ingericht, verbonden en beheerd

Wat gaan we daarvoor doen?

Realisatie Natuurnetwerk Brabant: grondverwerving / functieverandering

Om het hele Natuurnetwerk Brabant (NNB) in 2030 te realiseren, is tijdige beschikbaarheid van gronden cruciaal.

Door de bezuiniging op het programma Natuur en door prijsstijgingen bij het NNB hebben we voor een deel van de opgave (770 ha van de 9.600 ha) vooralsnog geen budgettaire dekking meer. In 2027 hebben we zicht op realisatie van de totale opgave van 9.600 ha.

Indicator	2012 t/m 2027	2024	2025	2026	2027
-----------	---------------	------	------	------	------

Gerealiseerde ha (cumulatief)	8.830	6.700	7.400	8.000	8.830
-------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Realisatie Natuurnetwerk Brabant: inrichting

Nadat de benodigde gronden zijn verworven of van functie zijn veranderd, moeten de gronden veelal nog worden ingericht. In 2030 is de totale opgave van 15.200 ha gerealiseerd.

Door de bezuiniging op het programma Natuur en door prijsstijgingen bij het NNB hebben we voor een deel van opgave (770 ha van de 15.200 ha) vooralsnog geen budgettaire dekking meer.

Indicator (BBV-verplichte indicator)	2012 t/m 2030	2024	2025	2026	2027
Gerealiseerde ha (cumulatief)	14.430	9.000	10.000	11.000	12.000

Realisatie ecologische verbindingzones

Een essentieel onderdeel van een robuust en samenhangend natuurnetwerk zijn de ecologische verbindingzones (EVZ). Deze groene verbindingen tussen natuurgebieden zorgen ervoor dat dieren en planten niet geïsoleerd raken en er een aaneengesloten natuurgebied ontstaat. In 2035 is de totale opgave van 1.325 ha aan EVZ's gerealiseerd.

Door de bezuiniging op het programma Natuur hebben we vanaf 2024 voor een deel van de EVZ-opgave (175 van de 1.325 ha) vooralsnog geen provinciale budgettaire dekking meer.

Indicator	2012 t/m 2035	2024	2025	2026	2027
Gerealiseerde ha (cumulatief)	1.150	300	377	454	531

Beheer van het Natuurnetwerk Brabant

De grondeigenaren zijn verantwoordelijk voor het beheer van het NNB. Dit zijn met name Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Brabants Landschap, gemeenten en landgoedeigenaren. Ook komen er steeds meer agrariërs en particulieren die natuur gaan beheren. De provincie subsidieert het natuur- en landschapsbeheer van het NNB op basis van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap.

De hoeveelheid natuurgebied per inwoner draagt bij aan drie gezonde levensjaren erbij voor ieder Brabander vanuit het Beleidskader Gezondheid.

In 2030 is 90.200 ha NNB onder beheer via het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL).

Indicator (BBV- verplichte indicator)	2024	2025	2026	2027
Beheerde ha via de Subsidiestelsel Natuur en Landschap – onderdeel natuurbeheer (cumulatief)	83.300	84.300	85.300	86.300

Realisatie Faunapassages

Wegen en kanalen die natuurgebieden doorsnijden veroorzaken vaak knelpunten voor de aanwezige fauna en wat tevens een risico voor de verkeersveiligheid vormt. Daarom worden op bekende knelpunten faunapassages aangebracht, passend bij de betreffende fauna ter plaatse. Middels onderzoek zijn de nog resterende knelpunten in beeld gebracht. Gemeenten en waterschappen worden gestimuleerd om daarvoor, aangevuld met andere locaties waar aantoonbaar veel faunaslachtoffers vallen, faunapassages aan te leggen en goed te onderhouden.

In 2030 zijn 200 nieuwe faunapassages in provinciale en gemeentelijke wegen en kanalen aangelegd t.o.v. 2022.

Indicator	2023 t/m 2030	2024	2025	2026	2027
Aantal faunapassages (cumulatief)	200	50	75	100	125

Kwaliteit van het Natuurnetwerk Brabant

Naast kwantiteit moet het NNB ook de functionaliteit (samenhang) van het netwerk en de kwaliteit van de natuur borgen. Deels kan deze functionaliteit en kwaliteit al worden afgeleid uit de eerdere indicatoren beheer, realisatie EVZ's en realisatie faunapassages. Daarnaast is het van belang om uiteindelijk ook de natuurdoeltypen, zoals vastgelegd in de ambitiekaart Natuurbeheerplan, te realiseren. Omdat dit voor een belangrijk deel alleen bereikt kan worden als de abiotische omgevingsfactoren in orde zijn (gemaakt) en/of alleen bereikt kan worden bij een langdurig ontwikkelingsbeheer heeft het komen tot 100% doelrealisatie voor deze prestatie een lange doorlooptijd. In 2030 is het natuurbeheertype van ruim 70% van het NNB gelijk aan het ambitietype.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Percentage van het NNB waarvan het beheertype gelijk is aan het ambitietype	61,5%	63%	64,5%	66%

Wat willen we bereiken?

N2000-gebieden hersteld en versterkt

De achteruitgang is gestopt en de versterking en verbetering van de natuur in en rondom de 21 Brabantse Natura 2000-gebieden is uitgevoerd of in gang gezet. Omstandigheden voor natte natuur (natte natuurparels, vennen) zijn in en rondom de natuurgebieden op orde.

Indicator:

- De kwaliteit en kwantiteit van de habitattypen en soorten uit de VHR mogen nooit achteruit gaan.
- In 2030 zijn in de N2000-gebieden de VHR-habitattypen en soorten verbeterd in oppervlakte en/of kwaliteit t.o.v. 2023 daar waar nodig volgens aanwijzingsbesluit.

Wat gaan we daarvoor doen?

Verbeteren kwaliteit en kwantiteit van habitattypen en soorten

Natura 2000 is het Europese netwerk van beschermde natuurgebieden. Van de 21 Brabantse N2000 gebieden zijn er 14 gevoelig voor stikstof. In vooral deze stikstofgevoelige N2000-gebieden worden herstelmaatregelen uitgevoerd. Deze herstelmaatregelen zijn erop gericht om de natuur bestendiger te maken tegen een overbelasting van stikstof.

In 2023 zijn voor de 21 Natura 2000-gebieden in Brabant natuurdoelanalyses opgesteld.

De beheerplannen voor de Natura 2000-gebieden zijn voor zover nodig verlengd. Vanaf 2024 worden de beheerplannen geactualiseerd, passend bij de actuele inzichten.

In het kader van het Landelijk Uitvoeringsprogramma Natuur (LPN) worden er maatregelen getroffen voor versnelling en intensivering van het herstel van de 14 stikstofgevoelige N2000-gebieden in Noord-Brabant. Hiervoor zal er, naast de reguliere N2000-herstelmaatregelen, o.a. ingezet worden op extra hydrologische maatregelen, het verhogen van de kwaliteit van natuurgebieden, het aanleggen van extra bos en het inrichten van overgangszones.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Kwaliteit en kwantiteit VHR-soorten en habitattypen	pm	pm	pm	pm

pm: In 2023-2024 wordt hiervoor een landelijk monitorings- en rapportagesysteem ontwikkeld.

Wat willen we bereiken?

Bossen aangelegd en gerevitaliseerd

Er is in 2030 13.000 hectare nieuw bos gerealiseerd en 20.000 hectare bos gerevitaliseerd, waarmee CO2 wordt vastgelegd, verdroging wordt tegengegaan en de biodiversiteit wordt verbeterd.

Van het nieuw te realiseren bos is ongeveer 3.000 hectare een bestaande opgave binnen het nog te realiseren Natuurnetwerk Brabant. Van de overige 10.000 hectare wordt 5.000 hectare in het al bestaande Natuurnetwerk Brabant en 5.000 hectare daarbuiten aangelegd.

Indicator:

- In 2030 is in Brabant 13.000 ha nieuw bos aangelegd t.o.v. 2020.
- In 2030 is ca. 20.000 ha bos op de zandgronden omgevormd naar vitaal bos (revitalisering van bestaande bossen) t.o.v. 2020.

Wat gaan we daarvoor doen?

Bosuitbreiding en bosvorming

In het Actieplan Brabantse Bomen staat dat we bijdragen aan de klimaatopgave door meer bossen aan te leggen en de bestaande bossen op de droge zandgronden om te vormen naar meer gevarieerde bossen. Met een grotere oppervlakte bos en meer gevarieerdere en gezondere bossen zorgen we voor meer binding van CO2, versterken we de bosbiodiversiteit, gaan we verdroging tegen en ontstaan meer mogelijkheden voor houtproductie.

Bovendien zijn gevarieerde bossen veel beter opgewassen tegen de klimaatverandering met minder risico op grootschalige sterfte door plaaginsecten en uitslaande bosbranden.

Het vinden van de benodigde middelen maakt onderdeel uit van de ambitie. Voor een deel kan die worden gevonden door deze mee te koppelen aan bestaande provinciale opgaven zoals de realisatie van het NNB en BPLG. Voor een ander deel moet die worden gezocht bij andere overheden en maatschappelijke partijen die mede het klimaatakkoord hebben ondertekend. Het vinden van financiering is voorwaardelijk voor het realiseren van de onderstaande prestaties.

In het Actieplan Brabantse Bomen zijn de te nemen acties opgenomen voor de aanleg van nieuw bos en revitalisering van bestaand bos passend binnen de financiële mogelijkheden waar op dit moment zicht op is.

Indicator	2020 t/m 2030	2024	2025	2026	2027
In uitvoering genomen ha bosuitbreiding (cumulatief)	13.000	1.000	1.500	2.000	3.000
Gerevitaliseerd bos in ha (cumulatief)	20.000	5.000	8.000	11.000	14.000

Wat willen we bereiken?

Biodiversiteit beschermd

Maatregelen zijn uitgevoerd voor het behoud en in gang zetten van herstel van de biodiversiteit. Instandhouding van de zeldzame soorten en leefgebieden, gevolgd door de prioritaire en rode lijstsoorten van Noord-Brabant. De wettelijke taken met betrekking tot gebieds- en soortenbescherming dragen bij aan het bereiken van doelen.

Indicator:

- In 2030 is de stand van de populaties kwetsbare en bedreigde planten en dieren minimaal behouden t.o.v. 2022.

Wat gaan we daarvoor doen?

Behouden stand van de populaties kwetsbare en bedreigde planten en dieren

Meer dan 1000 planten en dieren in Brabant zijn bedreigd in hun voortbestaan omdat hun leefgebied in kwaliteit en omvang achteruit is gegaan. Daarom neemt de provincie voor het behoud en herstel van de biodiversiteit maatregelen in de leefgebieden van deze bedreigde soorten. Invasieve exoten kunnen ook een bedreiging vormen voor inheemse populaties en daarom wordt vestiging en verspreiding ervan tegengegaan.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Indicatoren uit landelijke monitoringssystematiek	pm	pm	pm	pm

pm: In 2023-2024 wordt hiervoor een landelijk monitorings- en rapportagesysteem ontwikkeld.

Stoppen achteruitgang van kenmerkende soorten van het boerenland

In 2016 is het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) ingevoerd. De kern hiervan is een leefgebiedenbenadering voor (dier)soorten van internationaal belang op basis van een collectieve, gebiedsgerichte aanpak. De beheeractiviteiten worden uitgevoerd in een agrarisch leefgebied. In Noord-Brabant voeren vier (agrarische) collectieven het ANLb uit.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Broedparen van kenmerkende vogelsoorten	pm	pm	pm	pm

pm: Hiervoor wordt eind 2023 - begin 2024 de indicator bepaald.

Wat willen we bereiken?

Basisvoorwaarden op orde: lucht-, water- en bodemkwaliteit

Het water-, bodem- en luchtsysteem in en buiten natuurgebieden draagt bij aan natuurherstel en -ontwikkeling. Vanuit andere programma's, zoals het Regionaal Water en Bodem Programma, het Beleidskader Milieu, Beleidskader Leefomgeving, Beleidskader Verstedelijking en het Beleidskader Landbouw en Voedsel wordt mede invulling gegeven aan deze opgave.

Indicator:

- In 2030 is de emissie en depositie van stikstof in Noord-Brabant afgenomen tot een niveau zoals in het kader van het NPLG tussen rijk en provincie is overeengekomen.

Wat gaan we daarvoor doen?

Reductie van emissie van stikstof

Programma Natuur werkt aan reductie van emissie van stikstof middels de Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof. We leveren, waar nodig, een concrete bijdrage aan uitvoeringsprogramma's die bijdragen aan het op orde brengen van de basisvoorwaarden.

Wat willen we bereiken?

Natuur meewegen bij ruimtelijke en economische ontwikkelingen

Biodiversiteit en natuur zijn verweven in alle maatschappelijke doelen, in ons denken en doen als samenleving. Bij nieuwbouw en herontwikkelingen wordt een natuurvriendelijkere inrichting van onze woonomgeving als vanzelfsprekend ervaren. Bedrijven en organisaties zijn zich bewust geworden van de rol die natuur speelt voor hun activiteiten. In economische en ruimtelijke afwegingen nemen we het belang mee van natuur en landschap als belangrijk aspect. Daardoor borgen we dat natuur niet verder versnipperd raakt en dat de basisvoorwaarden niet achteruitgaan.

Indicator:

- In 2030 is er een gedeelde basis voor een 'Natuurinclusief Brabant' en zijn de 8 domeinen van natuurinclusieve samenleving uitgewerkt in specifieke plannen voor Brabant.
- In 2030 is er een positieve trend voor biodiversiteit in het stedelijk gebied

Wat gaan we daarvoor doen?

Opstellen plannen voor een 'Natuurinclusief Brabant'

We hebben van alle provinciale beleidsprogramma's in 2023 in beeld gebracht waar aanknopingspunten liggen voor versterking van een Natuurinclusief Brabants beleid. In 2024 hebben we een Brabantse Agenda Natuurinclusief opgesteld. In 2027 zijn alle plannen in uitvoering.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Aantal actieplannen in uitvoering	pm	pm	pm	pm

pm: Planning volgt als in 2024 de Brabantse Agenda Natuurinclusief is opgesteld.

Natuurinclusief ontwikkelen, bouwen en beheren

Met het beschikbaar komen van rijksmiddelen eind 2023 en het daarna openstellen van een subsidieregeling wordt per 2024 een belangrijke start gemaakt met het stimuleren van gemeenten om Soortenmanagementplannen op te stellen. Door planmatig, proactief en gebiedsgericht kwetsbare soorten te beschermen en daarmee rekening te houden bij (bouw)werkzaamheden zoals ook de na-isolatie van woningen, kunnen gemeenten gebiedsontheffingen verkrijgen waarmee zowel de energietransitie als de soortenbescherming gebaat zijn. Dit traject vraagt enkele jaren doorlooptijd omdat een Soortenmanagementplan opstellen circa twee jaar duurt, maar de ambitie is om de komende jaren alle gemeenten te stimuleren om tot een gebiedsgerichte aanpak natuur te komen.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Aantal SoortenManagementPlannen (cumulatief)	pm	pm	pm	pm

pm: planning volgt als de subsidieregeling opengesteld wordt en duidelijk is hoeveel middelen hiervoor vanuit het rijk beschikbaar komen.

Wat willen we bereiken?

Behoud, herstel en ontwikkeling van landschappen

We werken actief aan het behoud, herstel en de ontwikkeling van Brabantse landschappen, waar dat bijdraagt aan het herstel en verbetering van de biodiversiteit.

In het landelijk gebied willen we een goede balans tussen de verschillende functies zoals natuur, water, landbouw, wonen, energie en bedrijventerreinen. We zoeken actief kansen om functies te combineren om maatschappelijke opgaven op te lossen.

Indicator:

- In 2030 bestaat minimaal 10% van het landelijk gebied uit groenblauwe dooradering

Wat gaan we daarvoor doen?

Aanleg en herstel van landschapselementen

Totdat meer bekend is rond de uitwerking van groenblauwe dooradering binnen het BPLG staan ons bestaande, maar beperktere instrumenten, ter beschikking voor de aanleg en het herstel van landschapselementen in landelijk gebied (buiten het Natuurnetwerk Brabant) waaronder het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), de stimuleringsregeling landschap (StiLa), aanleg van ecologische verbindingzones of het Actieplan Brabantse Bomen buiten het natuurnetwerk.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Indicatoren uit landelijke monitoringssystematiek	pm	pm	pm	pm

pm: In 2023-2024 wordt hiervoor een landelijk monitorings- en rapportagesysteem ontwikkeld.

Wat willen we bereiken?

Meer groen in de directe omgeving

Meer inwoners, maatschappelijke organisaties, ondernemers, gemeenten en waterschappen doen mee om meer groen in de woon- en werkomgeving te creëren.

De Brabanders zijn zich bewust van dingen die ze zelf kunnen doen om hun omgeving groener te maken en meer natuur te creëren.

Indicator:

- In 2030 is het aantal vierkante meters groen per gemeente in de bebouwde kom (met 5%) toegenomen ten opzichte van 2023.

Wat gaan we daarvoor doen?

Stimuleren vergroening van de wijk

In 2024 wordt het plan Vergroening opgeleverd en bestuurlijk vastgesteld, samen met onze netwerkpartners uit de Brabantse samenleving. We zullen ons voor de monitoring gaan baseren op gegevens van het CBS en/of de groenindex van waarstaatjegemeente.nl – de keuze voor de indicator en de prognose wordt met het plan vastgesteld.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Aantal m2 groen per gemeente in de bebouwde kom	pm	pm	pm	pm

pm: eind 2023 wordt de bron voor deze indicator samen met partners vastgesteld en daarmee de prognose bepaald.

Wat willen we bereiken?

Versterken van de beweging van vergroening

De rol van vrijwilligers, intermediaire organisaties, jeugd, en onderwijs is toegenomen, en een factor van belang. Bedrijven en ondernemers zijn, ook financieel, meer en op innovatieve manieren betrokken bij het natuurbeleid. We stimuleren initiatieven waarbij burgers (georganiseerd) natuur en landschap ontwikkelen, beschermen of beheren. Brabanders zijn meer natuurbewust.

Indicator:

- Nog nader te bepalen

Wat gaan we daarvoor doen?

Resultaat wordt na overleg met partners bepaald

Resultaten en indicatoren worden na overleg met maatschappelijke organisaties bepaald en nemen we op in het Plan Vergroening dat in 2024 wordt opgeleverd.

Indicator	2024	2025	2026	2027
Nog nader te bepalen	pm	pm	pm	pm

Wat willen we bereiken?

Milieu. Continue verbetering van de luchtkwaliteit en vermindering van de geluid-, geur- en lichthinder

We werken eraan dat luchtkwaliteit, geluid-, en geur- en lichthinder geen overlast veroorzaken bij mens, flora en fauna. Een ongezond buitenmilieu veroorzaakt 3,5% van alle ziekte last in Nederland. De wettelijke milieunormen zorgen voor een bepaalde basiskwaliteit. We voldoen ten minste aan de wettelijke milieunormen maar dat betekent niet dat er geen gezondheidsschade of hinder is. Daarnaast is onze ambitie om de ernst en cumulatie van milieubelasting terug te dringen. Hiermee dragen we bij aan de ambities van de provincie om gezondheid, kwaliteit van leven en welzijn te beschermen en te bevorderen. Met het Schone Lucht Akkoord hebben we afgesproken dat we een passende bijdrage leveren aan de landelijke doelstelling van 50% gezondheidswinst uit binnenlandse bronnen in 2030 ten opzichte van 2016.

Indicator:

- In 2030 is de luchtkwaliteit verbeterd en de geluidsoverlast verminderd

Wat gaan we daarvoor doen?

Beperken van geluidsoverlast voor Brabanders

Geluidshinder heeft een sterke invloed op de gezondheidsbeleving van Brabanders. Daarom voeren we de komende jaren een provinciale subsidieregeling uit om bewoners langs provinciale wegen in staat te stellen hun woningen te voorzien van geluidwerende maatregelen, als zij veel geluid ontvangen vanwege deze wegen. Deze isolatiemaatregelen zorgen vaak ook voor minder energieverbruik. Aanvullend bieden we bewoners een energiescan, zodat ze kunnen overwegen om gelijktijdig meerdere energiebesparende maatregelen te nemen. Deze provinciale regeling uit het actieplan geluid 2018-2023 is, waar mogelijk, gekoppeld aan de groot onderhoudsplanning bij provinciale wegen. Zo kunnen we maatregelen om de geluidsbelasting te verminderen aan of bij de weg en aan huizen optimaal afwegen.

Indicator	2024	2025	2026
Aantal resterende woningen met een geluidsbelasting > 60 dB met een onbekend binnenniveau of een binnenniveau > 36 dB)?	4.400	4.000	3.600

Gezondheidswinst door schonere lucht

In 2024 gaan we verder met uitvoering van de Uitvoeringsagenda Schone Lucht Akkoord. We blijven inzetten op het integraal aanpakken van opgaves, en zullen hiervoor onder meer de toegekende projecten met rijksbijdrage binnen maximaal drie jaar (betreft specifieke rijksuitkering) uitvoeren. Deze projecten gaan over emissieverlaging op bedrijventerreinen en binnen het onderhoudscontract voor provinciale wegen, een pilot voor combiluchtwassers, aanleg van walstroom op Moerdijk en een bijdrage voor roulerende meetpunten. Ook zetten we ons maximaal in om ook in 2023 Rijksmiddelen op luchtkwaliteit binnen te halen voor het mogelijk maken van Brabantse projecten. We verstevigen de slagkracht door verdere uitwerking van de pilots, versterken van de kennis over luchtkwaliteit en versterken de dialoog met de regio.

Indicator	2024	2025	2026
Aantal SLA projecten dat gereed is	2	2	
Aanvragen voor Rijkscofinanciering	1	2	

Stevige monitoring kwaliteit van de leefomgeving.

Het RIVM heeft een ankermeetpunt luchtkwaliteit operationeel vanaf januari 2023. Deze blijft operationeel in Noordoost-Brabant voor de periode 2023-2026. Ook worden vanaf 2022 twee meetpunten die voldoen aan het Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit (LML) roulerend ingezet in Noord-Brabant. De samenwerking met de brede regio rondom Eindhoven op gebied van het innovatief Regionaal Meetnet Zuid-Oost Brabant ontwikkelt en beheert een netwerk met sensormetingen. Dit project loopt tot eind 2024. Daarnaast meten een viertal meetstations de luchtkwaliteit nabij industrieterrein Moerdijk en Antwerpen.

Indicator	2024	2025	2026
Rapportage over resultaten	1	1	1

Zeer zorgwekkende stoffen

De stoffen die het meest schadelijk zijn voor mens, fauna en flora worden “zeer zorgwekkende stoffen” genoemd. Als een bedrijf deze stoffen naar de lucht uitstoot, dan is het bedrijf verplicht om deze uitstoot te minimaliseren. Daarover moeten zij iedere 5 jaar een Vermijdings- en reductieprogramma toezenden, dat door de omgevingsdiensten beoordeeld wordt.

Indicator	2024	2025	2026
Percentage provinciale bedrijven * waarvan we:			
- een Vermijdings- en reductieprogramma hebben ontvangen	100%	100%	100%

- een Vermijdings- en reductieprogramma hebben ontvangen én hebben beoordeeld	100%	100%	100%
---	------	------	------

* Van de bedrijven waarvoor de provincie bevoegd gezag is en waarvan bekend is dat er ZZS vrijkomen.

Externe Veiligheid

Conform de voorgestelde aanpak uit het beleidskader en de uitvoeringsagenda is bestuurlijk ruim ingezet op reductie van de overschrijding van het risicoplafond. Desondanks is er nog geen sprake van afname van het aantal overschrijdingen. Dit klemmt te meer nu de groei van het vervoer van gevaarlijke stoffen over de Brabantroute nog niet tot stilstand is gekomen. Het rijk is als eerste verantwoordelijk voor dit vervoer en nog niet bereid om haar verantwoordelijkheid in deze te pakken. De bestuurlijke inzet zal dan ook worden voortgezet.

Indicator	2024	2025	2026
Aantal locaties waar sprake is van overschrijding van het risicoplafond Externe Veiligheid (afname)	20%		

Wat willen we bereiken?

Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) leveren een bijdrage aan een gezonde fysieke leefomgeving en daarmee een bijdrage aan een goed werk- en leefklimaat.

Indicator:

- De kwaliteit van de uitvoering van VTH voldoet aan de kaders van landelijke wetgeving;
- Bij het opstellen van de provinciale beleidskaders en uitvoeringsagenda's voor o.a. Natuur, Water, Milieu, Energie, Landbouw en Voedsel wordt bewust gezien of en hoe beschikbare VTH-instrumenten ingezet kunnen worden om een bijdrage te leveren aan het bereiken van een beleidsdoel.

Daarnaast zetten we in op activiteiten met het oog op de ambitie om de vergunningverlening weer op gang te brengen (voor aanvragen met impact van stikstof op de stikstofgevoelige N2000 gebieden). We richten ons hierbij met name op het ontwikkelen van intrekings- en aanschrijvingsbeleid en op het omgaan met casuïstiek als gevolg van bijvoorbeeld handhavings- en intrekkingverzoeken.

Bij Brabantse beleidskaders en uitvoeringsagenda's maken we bewuste keuzes (handelingsperspectief) in de selectie van de beschikbare instrumenten, waaronder VTH, om een bijdrage te leveren aan het bereiken van de doelen. VTH en de omgevingsdiensten sluiten aan de voorkant aan bij het opstellen van beleid.

Ontwikkelingen op het gebied van Water richten zich op waterkwaliteit en grondwater: A) Het bereiken van de ecologische en chemische waterkwaliteitsdoelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) is een omvangrijke opgave. B) De beschikbaarheid van voldoende (grond)-water voor drinkwater en industrie komt steeds meer onder druk te staan. Wij volgen de beleidsontwikkelingen op de voet en gaan in overleg met ons beleidsprogramma Water en bodem, en de omgevingsdiensten om te bekijken of en zo ja hoe VTH-taakuitvoering ingezet kan worden om een bijdrage te leveren aan het bereiken van beleidsdoelen. Andere beleidskaders en uitvoeringsagenda's die mogelijk gevolgen hebben voor de VTH-uitvoering zijn: Natuur, Grondwater (RWP), Gezondheid, Landbouw & Voedsel (Mest), Energie, Circulaire Economie.

Als gevolg van het Interbestuurlijke Programma versterking VTH-stelsel (IBP), voortkomend uit de commissie Van Aartsen, zal in 2024 de verdere uitwerking van producten en de implementatie ervan plaatsvinden. Hierbij is de kans aanwezig dat bepaalde trajecten een langere doorlooptijd kennen.

Wat gaan we daarvoor doen?

De vergunningverlening, toezicht en handhaving voldoen aan de gestelde generieke kwaliteitsdoelstellingen van rechtmatigheid en kwaliteit

Indicator	2024	2025	2026	2027
<i>De vergunningverlening voldoet aan de gestelde generieke kwaliteitsdoelstellingen van rechtmatigheid en kwaliteit</i>				
Aantal vergunningverleningsprocedures waarin gebruik wordt gemaakt van de Wet dwangsom	<1%	<1%	<1%	<1%
Beschikkingen zijn binnen de wettelijke termijn afgehandeld – norm 90%	90%	90%	90%	90%
<i>Toezicht en handhaving voldoen aan de gestelde generieke kwaliteitseisen</i>				
Handhavingsbeschikkingen blijven in stand na gerechtelijke toetsing	90%	90%	90%	90%
Mate van spontane naleving (na eerste controles)*	60%	60%	60%	60%
<i>Effectief toezicht met als doel om de overtredingen zo veel mogelijk op te heffen</i>				
Het % overtredingen dat bij hercontroles is opgelost	>55%	>55%	>55%	>55%

* We hanteren een % van 60% omdat sprake is van Risicogericht toezicht. Het continueren van dit niveau vraagt reeds een stevige inspanning. Indien dit goed plaatsvindt wordt dit % hoger omdat meer overtredingen worden geconstateerd. Dit staat echter haaks op het streven dat bedrijven zo goed mogelijk naleven. Dit wordt ook wel de nalevingsparadox genoemd.

Beleidskaders en uitvoeringsagenda's

- Beleidskader Natuur 2023-2030
- Uitvoeringsagenda Natuur 2023-2027
- Groen Ontwikkelfonds Brabant BV (Besluit: PS 42/13; Afweegmoment: 2027)
- Provinciaal Milieu- en Water Plan 2016-2021
- Beleidsvisie op het benutten van de potenties in de ondergrond
- Instrumenteel kader VTH 2018
- Beleidsnota luchtvaart Noord-Brabant
- Interim omgevingsverordening Noord-Brabant
- Beleidsnota hergebruik stortplaatsen

Inzet verbonden partijen

Voor het realiseren van de doelstellingen uit dit begrotingsprogramma worden onderstaande verbonden partijen ingezet:

- Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen
- Groen Ontwikkelfonds Brabant BV
- Omgevingsdienst Brabant Noord
- Omgevingsdienst Midden-en West-Brabant
- Omgevingsdienst Zuidoost Brabant

Nadere informatie over verbonden partijen staat in de paragraaf Verbonden partijen.

Ontwikkelingen en onzekerheden

Natuur

- Voor verschillende onderdelen van het programma natuur zijn de beschikbare middelen onvoldoende om de doelstellingen te kunnen halen.
  - Door de bezuiniging op het programma Natuur en door prijsstijgingen bij het Natuurnetwerk Brabant hebben we voor een deel van de opgave vooralsnog geen budgettaire dekking meer. Het tekort is op dit moment € 60,5 mln.
  - De kostenontwikkeling rond de uitvoering van de wet natuurbescherming en fauna gerelateerde zaken zoals schade-uitkeringen, schadepreventie, faunabeheer en bij de daarbij betrokken Faunabeheereenheid en BIJ12 nemen gestaag toe en de reserves nemen af. Als deze ontwikkeling zich doorzet, en dat is wel de verwachting, dan worden op termijn tekorten voorzien.
  - Voor de uitvoering van Natura 2000-maatregelen is een beperkt budget beschikbaar tot en met 2027. Het huidige beschikbare budget is waarschijnlijk niet toereikend. Hoe groot het tekort is, wordt op basis van de natuurdoelanalyses onderzocht bij het opstellen van de Natura 2000-beheerplannen voor de 2e fase. Dit is ook afhankelijk van de daadwerkelijke benutting van de subsidies en werkbudgetten voor de uitvoering van maatregelen in fase 1 van het Landelijk Programma Natuur en de verwachte middelen uit fase 2 van het Landelijk Programma Natuur (2024-2030).
  - Brabant heeft een stevige ambitie voor extra bos en het gezond maken van de bestaande bossen. Het vinden van de daarvoor benodigde middelen maakt onderdeel uit van die ambitie.
- Een toenemend aandachtspunt is de uitvoeringskracht van partners. Door toenemende urgentie op natuur gerelateerde opgaven aan de ene kant en een verder toegenomen druk op beschikbare capaciteit (door onder andere de spanning op de arbeidsmarkt) staat de uitvoeringskracht bij partners onder druk. Hiermee is het risico op vertraging in de uitvoering toegenomen.

Milieu

- Beperken geluidsoverlast. De aanschrijvingen voor sanering van woningen waren gekoppeld aan groot onderhoud van provinciale wegen. De realisatieplanning was daarmee afhankelijk van de onderhoudsplanning rondom provinciale wegen. Bij de laatste aanpassing van de subsidieregeling is deze koppeling losgelaten om zodoende voortgang op de projecten te houden. De omvang van de pre-saneringsopgave is mede afhankelijk van de keuze van gemeenten om de bevoegdheid voor geluidssaneringen voor woningen langs provinciale wegen al vooruitlopend op de omgevingswet over te dragen naar de provincie. Daarnaast kunnen tot 1-1-2024 (ingangsdatum omgevingswet) nog (onvoorziene) aanpassingen in wet en rijksregelgeving plaatsvinden die hun doorwerking hebben naar provinciaal beleid/subsidieregeling.
- In 2023 wordt een plan van aanpak opgesteld om lichthinder terug te dringen. De opties worden momenteel uitgewerkt.

Vergunningverlening, toezicht en handhaving

- Hoewel de voorbereiding in volle gang is, gaat de invoering van de Omgevingswet nog gepaard met veel onzekerheden. Onder meer over de wijze waarop de processen met het Digitaal Stelsel (DSO) ondersteund worden. Met de inwerkingtreding zal ook een nieuwe juridische basis gelegd worden, en starten we met nieuwe werkprocessen intern en met onze partners. We monitoren welke impact dit heeft op de uitvoering, zowel financieel als in kwaliteit.
- We voorzien (ook financiële) risico's als gevolg van handavings- en intrekingsverzoeken. Hiernaast zal in de uitvoering sprake zijn van veel individuele casuïstiek en zal een groot beroep gedaan moeten worden op beleidskracht (onder andere ten aanzien van het ontwikkelen van intrekings- en aanschrijvingsbeleid).
- Andere grote ontwikkelingen betreffen de dynamiek rondom de water-, bodem-, klimaat- en energieopgave. We bereiden ons, samen met de Omgevingsdiensten, zo goed mogelijk voor op deze ontwikkelingen.
- Het structureel financieel tekort in de VTH-opgave van € 7,8 mln. per jaar, als gevolg van met name indexatie en daarnaast diverse andere factoren zoals de extra tijd die vergunningverlening vergt, wordt voor het begrotingsjaar 2024 vanuit het bestuursakkoord opgelost. Structurele dekking vanaf 2024 loopt mee in het proces van uitwerking bestuursakkoord en is mede afhankelijk van de resultaten van een uit te voeren onderzoek gericht op de mogelijkheden van de omgevingsdiensten om efficiënter te werken.
- Het Rijk, de VNG, het IPO en Omgevingsdienst NL (ODNL) zijn naar aanleiding van het advies van de commissie Van Aartsen over het VTH-stelsel een interbestuurlijk programma overeengekomen, met daarin zes werklijnen (pijlers). Dit moet resulteren in bestuurlijke afspraken en een implementatieplan. Als provincie Noord-Brabant zijn we hier nauw bij betrokken.
- Beschikbare VTH-capaciteit blijft een risico voor de uitvoering van de VTH-taken. Diverse specialistische kennis over bijvoorbeeld ecologie, Wet Natuurbescherming en VTH juridisch blijft zeer schaars en blijft dus een risico voor de uitvoering van de VTH-taken.

Wat mag het kosten?

Toelichting op de verschillen tussen begroting 2024 en begroting 2023

Lasten

De voor 2024 geraamde lasten voor programma Natuur en milieu zijn € 51,2 mln. lager dan in 2023. Onderstaand wordt dit verschil toegelicht.

Natuur

In vergelijking met Begroting 2023 zijn in Begroting 2024 voorlopig voor € 49,4 mln. aan lagere lasten samenhangend met specifieke uitkeringen van het Rijk (SPUK's) voor Natuur geraamd. Dit gaat met name over middelen vanuit de SPUK voor Landelijk Programma Natuur (LPN). Bij het opstellen van de Begroting 2024 is de nieuwe regeling voor de tweede tranche voor het LPN nog niet opengesteld, vandaar dat verwachte baten en lasten vanuit de tweede tranche nog niet worden geraamd. Bij het eerstvolgende S&V-document na ontvangst van de beschikking voor LPN zal de raming hier op aangepast worden.

Voor de realisatie van het Natuurnetwerk Brabant is in 2024 in vergelijking met 2023 € 5,8 mln. minder geraamd aan lasten. Dit komt met name doordat in 2023 het grootste gedeelte (€ 5,4 mln.) van de subsidies voor de capaciteit in geld bij manifestpartners voor de periode 2023 - 2027 wordt verleend. De lasten voor subsidies kleiner dan € 2,5 mln. dienen direct genomen te worden in het jaar van beschikking. Doordat het totaal beheerde areaal natuurgebied in Noord-Brabant als gevolg van de ontwikkelopgave groeit, wordt in de raming van de lasten voor natuurbeheer rekening gehouden met een stijging van de lasten met € 1 miljoen in vergelijking met 2023.

Voor ontsnipperingsmaatregelen is in 2024 € 7 mln. aan hogere lasten geraamd dan in 2023. Dit is met name het gevolg van de verwachte ontsnipperingsmaatregelen voor de A58.

Voor de Gebiedsimpuls voor de N69 zijn in 2024 € 3,1 mln. hogere lasten geraamd dan in 2023. Dit betreffen de restantmiddelen beschikbaar voor de gebiedsimpuls. De verwachting is dat in 2024 het grootste gedeelte van de subsidies voor de impuls verleend zal zijn.

De lastneming voor de subsidie aan gemeente Tilburg voor de realisatie van het recroduct Poort van Pauwels is verspreid over de periode 2023 t/m 2025. Dit leidt in 2024 tot een hogere lastneming van € 1,4 mln. in vergelijking met 2023.

In 2024 wordt de start verwacht van de uitvoering van de decentralisatie-uitkering Natuurinclusief na-isoleren. In vergelijking met 2023 leidt dat tot € 0,9 mln. aan hogere lasten.

In 2024 worden geen subsidies meer verwacht vanuit het Europees subsidieprogramma POP3. Dit leidt in vergelijking met 2023 tot lagere lasten ter hoogte van € 0,8 mln. We zijn in voorbereiding voor een nieuwe openstellingsperiode voor de opvolger van dit programma, het GLB-NSP.

Voor Natura2000 herstelmaatregelen vanuit het Natuurpact zijn de afgelopen jaren een aantal grote projecten afgerond, waardoor voor 2024 € 3,3 mln. minder lasten worden verwacht.

Binnen faunazaken zijn in 2024 € 0,5 miljoen minder lasten geraamd dan in 2023. Dit komt doordat in 2023 extra middelen beschikbaar waren voor de bestrijding van invasieve exoten en preventieve maatregelen wolvenschade.

Vergunningen, Toezicht en Handhaving (VTH)

De beschikbare middelen voor de uitbesteding aan de omgevingsdiensten van basis- en verzoektaken in 2024 liggen €4,2 mln. lager dan de in 2023.

Baten

De voor 2024 geraamde baten voor programma Natuur en milieu zijn € 49,5 mln. lager dan in 2023.

Onderstaand wordt dit verschil toegelicht.

Natuur

In vergelijking met Begroting 2023 zijn in Begroting 2024 voor € 48,4 mln. aan lagere baten samenhangend met specifieke uitkeringen van het Rijk (SPUK's) voor Natuur geraamd. Dit hangt samen met de lagere lasten voor SPUK's zoals hierboven toegelicht.

Voor Stimuleringsregeling Landschap (Stila) zijn in vergelijking met 2023 in 2024 geen baten geraamd doordat voor de huidige openstelling alle bijdragen vanuit gemeenten reeds zijn ontvangen (€ 1,1 mln. lagere baten).

De hogere lasten van € 1,4 mln. in 2024 in vergelijking met 2023 voor de subsidie voor het recroduct Poort van Pauwels worden voor € 0,9 mln. gedekt vanuit het provinciale natuurcompensatiefonds. Dit leidt tot hogere baten in 2024 van € 0,9 mln.

4. Natuur en milieu

Bedragen x € 1.000		Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
		2022	2023 na wijz.	2024	2025	2026	2027
Lasten							
	Programmalasten	188.224 N	198.968 N	148.124 N	123.091 N	120.495 N	119.123 N
	Toerekening organisatiekosten	13.705 N	14.579 N	10.348 N	10.348 N	10.348 N	10.348 N
Totaal Lasten		201.929 N	213.547 N	158.472 N	133.439 N	130.844 N	129.471 N
Baten							
	Programmabaten	22.033 V	67.551 V	18.043 V	10.625 V	5.447 V	5.447 V
	Baten toerekening organisatiekosten	933 V	0	0	0	0	0
Totaal Baten		22.967 V	67.551 V	18.043 V	10.625 V	5.447 V	5.447 V
Saldo van baten en lasten		178.963 N	145.996 N	140.429 N	122.814 N	125.397 N	124.024 N
	Onttrekking aan reserves	230.006 V	132.542 V	127.986 V	117.780 V	120.026 V	118.783 V

Bedragen x € 1.000		Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
		2022	2023 na wijz.	2024	2025	2026	2027
Onttrekking aan reserve		230.006 V	132.542 V	127.986 V	117.780 V	120.026 V	118.783 V
	Reserve PMWP	66.839 V	1.210 V	200 V	-	-	-
	Reserve VTH Omgevingsdiensten	25.573 V	29.756 V	25.280 V	23.906 V	23.906 V	25.885 V
	Reserve Natuur en Landschapsbeleid	9.698 V	7.591 V	16.070 V	7.183 V	8.598 V	4.517 V
	Reserve Natuurbeheer en Ontwikkeling	99.461 V	81.824 V	73.061 V	73.316 V	74.147 V	75.006 V
	Res. Essent Investeringsagenda	28.435 V	12.162 V	13.375 V	13.375 V	13.375 V	13.375 V

(bedragen x € 1.000)		saldo per	saldo per	saldo per	saldo per	saldo per	saldo per
		01-01- 2023	31-12-2023	31-12- 2024	31-12- 2025	31-12- 2026	31-12- 2027
4. Natuur en milieu							
	Reserve PMWP	2.338	1.128	928	928	928	928
	Reserve VTH Omgevingsdiensten	8.804	7.073	7.602	9.130	10.658	10.207
	Reserve Natuurbeheer en Ontwikkeling	96.986	114.720	106.242	98.216	89.359	79.643
	Reserve Natuur en Landschapsbeleid	35.599	41.075	28.445	24.702	19.544	18.468
	Res. Essent Investeringsagenda	81.195	69.033	55.659	42.284	28.909	15.535

